

ОНТОЛОГІЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ

Проведено систематизацію дисертаційних досліджень України та Російської Федерації за напрямками проблем формування, використання, відтворення, оцінки та відображення в бухгалтерському обліку людського капіталу

Постановка проблеми. Питання людського розвитку та його окремі аспекти займають важливе місце в сучасній українській науці і є предметом дослідження багатьох наукових установ, зокрема, Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, Інституту регіональних досліджень НАН України, Інституту економіки промисловості НАН України, Інституту економіки та прогнозування НАН України, Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України. Протягом 2003–2006 рр. відділ досліджень людського розвитку Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України виконував наукову тему “Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз”, як складову програми “Демографія та проблеми людського розвитку.

Підвищення ролі людського капіталу в економіці сприяє появі великої кількості дисертаційних досліджень з даної тематики. Всі дослідження в цьому напрямі направлені на встановлення важливості даної категорії як для підприємств, так і для економіки країни. Проте більшість досліджень носять рекомендаційний, теоретичний характер, досить мало літератури, що обґрунтовує необхідність відображення людського капіталу в бухгалтерському обліку.

Мета дослідження. Полягає у онтологічному дослідженні дисертаційних робіт України та Росії, аналізі актуальності проблематики за напрямками проблем, виявлення тенденцій розвитку теорії людського капіталу.

Викладення основного матеріалу дослідження. З метою вивчення тенденцій розвитку досліджень щодо людського капіталу проведено огляд цієї проблематики в дисертаціях, захищених протягом 1994–2010 рр. в Україні та Російській Федерації.

Для отримання результатів використано інформаційну базу Житомирської наукової бухгалтерської школи, ключовими словами при цьому обрано “людський капітал”, “людські ресурси”, “трудова потенціал”. Результат відбору за період 1994–2010 рр. свідчить про 25 дисертаційних робіт, виконаних і захищених в Україні та 104 – в Росії

За період 1994–2010 рр. спостерігається зростання досліджень, направлених на вивчення людського капіталу та його місця в економічній системі соціально орієнтованої економіки країн світу (табл. 1).

Таблиця 1. Кількість дисертацій з проблематики людського капіталу, захищених в Україні та Російській Федерації за 1994–2010 рр.

Рік	К-ть, всього	Разом дисертацій економічного спрямування		На здобуття наукового ступеня					
		докторських	кандидатських	д.е.н.	к.е.н.	к.н. держ. упр.	к.соц.н.	д.соц.н.	д.мед.н.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Україна									
1997	1	–	1	–	1	–	–	–	–
1998	1	–	1	–	1	–	–	–	–
2002	1	1	–	1	–	–	–	–	–
2003	1	–	1	–	1	–	–	–	–
2004	6	1	5	1	5	–	–	–	–
2005	4	–	4	–	4	–	–	–	–
2007	1	–	1	–	1	–	–	–	–
2008	7	1	6	1	4	2	–	–	–
2009	2	–	2	–	2	–	–	–	–
2010	1	–	1	–	1	–	–	–	–
Разом	25	3	22	3	20	2	0	0	0
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Російська Федерація									
1994	1	–	1	–	1	–	–	–	–
1995	1	1	–	1	–	–	–	–	–
1996	1	–	1	–	1	–	–	–	–
1997	1	–	1	–	1	–	–	–	–
1998	2	–	2	–	2	–	–	–	–
1999	1	–	1	–	1	–	–	–	–
2000	6	1	5	1	5	–	–	–	–
2001	2	–	2	–	2	–	–	–	–
2002	4	2	2	2	2	–	–	–	–
2003	8	1	7	1	4	–	3	–	–
2004	14	2	12	2	12	–	–	–	–
2005	7	2	5	2	4	–	1	–	–
2006	16	2	15	1	14	–	–	1	–
2007	21	2	19	2	19	–	–	–	–
2008	15	1	14	1	13	1	–	–	–
2009	4	–	3	–	3	–	–	–	1
Разом	104	14	90	13	83	1	4	1	1

За даними табл. 1 можна зробити висновок, що переважна більшість дисертаційних досліджень щодо людського капіталу були присвячені таким аспектам як: формування, відтворення індивідуального і суспільного, управління людським капіталом, підвищення ефективності людського капіталу на основі інвестицій в інтелектуальну складову, людський капітал як фактор соціально-економічного розвитку економіки, державне регулювання розвитку людського капіталу, активізація використання людського капіталу на підприємстві.

Роботи захищено за напрямками економіка сільського господарства і АПК, демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика, державного управління, демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика, економіка та управління підприємствами, економічна теорія та історія економічної думки, механізми державного управління, світове господарство і міжнародні економічні відносини та ін. (табл. 2).

Таблиця 2. Кількість дисертацій економічних дисертацій за науковими спеціальностями України та Російської Федерації за 1994-2010 рр.

Спеціальність	К-ть, всього	На здобуття наукового ступеня					
		д.е.н.	к.е.н.	к.н.держ. упр.	к.соц.н.	д.соц.н.	д.мед.н.
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна							
08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки	1	–	1	–	–	–	–
08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини	1	–	1	–	–	–	–
08.00.03 – економіка та управління національним господарством	2	–	2	–	–	–	–
08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)	1	–	1	–	–	–	–
08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика	3	1	2	–	–	–	–
08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)	1	–	1	–	–	–	–
08.01.01 – економічна теорія	5	–	5	–	–	–	–
08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами	1	–	1	–	–	–	–
08.07.02 – економіка сільського господарства та АПК	2	1	1	–	–	–	–
08.08.03 – економіка навколишнього середовища	1	–	1	–	–	–	–
1	2	3	4	5	6	7	8
08.09.01 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика	4	1	3	–	–	–	–
08.10.04 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка	1	–	1	–	–	–	–
25.00.02 – механізми державного управління	2	–	–	2	–	–	–
Разом	25	3	20	2	–	–	–
Російська Федерація							
05.13.10 – управління в соціальних і економічних системах	1	–	1	–	–	–	–
08.00.01 – економічна теорія	67	8	59	–	–	–	–
08.00.05 – економіка та управління народним господарством	28	5	23	–	–	–	–
08.00.13 – математичні і інструментальні методи економіки	1	–	1	–	–	–	–
14.00.33 – суспільне здоров'я і охорона здоров'я	1	–	–	–	–	–	1
22.00.03 – економічна соціологія і демографія	2	–	–	–	1	1	–
22.00.04 – соціальна структура, соціальні інститути і процеси	2	–	–	–	2	–	–
22.00.08 – соціологія управління	2	–	–	–	2	–	–
Разом	104	13	84	0	5	1	1

Найбільша кількість дисертацій щодо людського капіталу в Україні захищена за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія – 5 робіт (Головінов О.М., Голикова Н.В., Клишко С.Г., Маляр Д.В., Перепелиця Н.В.), що склало 20 % від загальної кількості захищених дисертацій, спеціальністю 08.09.01 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика – 4 роботи (Грیشова О.А., Зелінська Г.О., Кудлай А.В., Тертична Л.І.) та 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика – 3 роботи (Антонюк В.П., Білик О.М., Риковська О.В.) за період 1997-2010 рр. За іншими науковими спеціальностями ситуація приблизно однакова: за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, 08.07.02 – економіка сільського господарства та АПК та 25.00.02 – механізми державного управління по 2 роботи (Лич Г.В., Левчук О.В., Андрианова В.В., Бородіна О.М., Ажажа М.А., Дунаєв І.В. відповідно); 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки, 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини, 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), 08.06.01 – економіка, організація і управління підприємствами, 08.08.03 – економіка навколишнього середовища, 08.10.04 – розміщення продуктивних сил і регіональна економіка – по 1 роботі (Прошак Г.В., Куревіна І.О., Кошулько О.П., Харчук Т.В., Соколова О.С., Дуткевич Я.М.).

Перша дисертація економічного спрямування (напрямок – бухгалтерський облік, аналіз та аудит) на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

була захищена у 2010 р. у Києві Н.М. Королюк на тему "Облік і контроль у системі управління людським капіталом підприємства: методика та організація". Ключова проблема зазначеної роботи – бухгалтерський облік і контроль людського капіталу. Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що вперше запропоновано розглядати людину в якості об'єкта інвестування в бухгалтерському обліку для здійснення ефективного управління ним, а також розроблено форму внутрішньої звітності "Звіт про людський капітал".

У Російській Федерації 64,4 % від загальної кількості дисертацій, захищених на проблематику людського капіталу або 67 дисертацій (8 з яких на здобуття наукового ступеня доктора наук) за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія (5 з яких на здобуття наукового ступеня доктора наук), а також спеціальністю 08.00.05 – економіка та управління народним господарством – 28 робіт (або 26,9 %).

Як видно з рис. 1, найбільша кількість захищених в Україні дисертаційних робіт з проблем людського капіталу припадає на 2004 рік (6 робіт) та 2008 рік (7 робіт).

Динаміка свідчить про збереження актуальності тематики та формування нових підходів до людського капіталу. Вперше, як елементи наукової новизни, питання, що пов'язані з людським капіталом були винесені на захист в 1999 році у двох роботах, проте, лише як складові економіки перехідного типу.

З 2004 до 2010 р. спостерігається певне позбавлення наукових досліджень. За цей період в середньому було захищено понад 5 дисертацій за рік; загальна кількість дисертацій – 18.

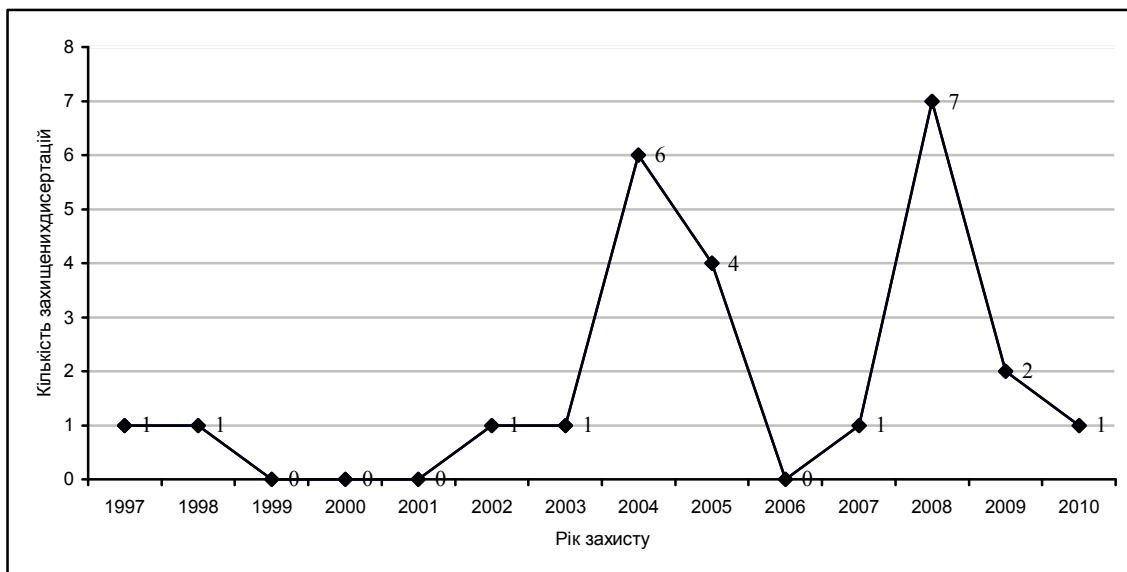

Рис. 1. Динаміка захисту дисертаційних робіт з питань людського капіталу (Україна)

У 2008 році був сплеск наукових досліджень щодо людського капіталу – захищено 7 дисертацій (Ажажа М.А., Антонюк В.П., Дунаєв І.В., Кошулько О.П., Куревіна І.О., Левчук О.В., Прошак Г.В.), що складає 28 % від загальної кількості захищених в Україні дисертацій за період 1997-2010 рр.

Всі дослідження можна умовно розподілити на дві групи залежно від об'єкту дослідження: 1) дослідження, присвячені сутності, формуванню та використанню

людського капіталу України (розкрито питання сутності, оцінки, інвестицій в людський капітал, його формування і використання в Україні); 2) дослідження, присвячені сутності, формуванню та використанню людського капіталу суб'єкта господарювання (розкрито методичні засади) (рис. 2).

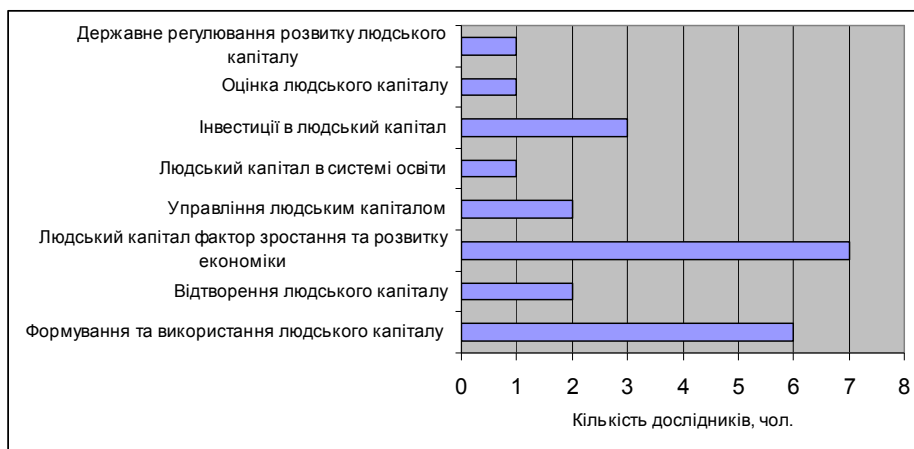

Рис. 2. Напрями проведення дисертаційних досліджень з проблем людського капіталу (Україна)

Дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук в Україні захищено по одній в 2002, 2004 та 2008 рр., а в Російській Федерації – 1995, 2000, 2003, 2008 р. по одній, а також по дві в 2002, 2004-2007 рр.

Як видно з рис. 3, найбільша кількість захищених в Російській Федерації дисертаційних робіт з проблем людського капіталу припадає на 2006 рік (16 робіт) та 2007 рік (21 роботи). Теоретичні позиції російських учених відрізняє чіткіше розмежування суті, змісту, форм або видів, умов формування, відтворення і накопичення людського капіталу.

З 2004 до 2008 р. спостерігається певне позавлення наукових досліджень. За цей період в середньому було захищено понад 15 дисертацій за рік; загальна кількість дисертацій – 73.

У 2007 році був сплеск наукових досліджень щодо людського капіталу – захищено 21 дисертації (Акимочкіна Т.А., Артем'єв А.В., Бондаренко В.О., Васильєва О.М., Грацинська Г.В., Дуров Р.О., Жук О.О., Каражакова Д.О., Касаєва Т.В., Квадрициус Н.В., Кожушко О.А., Королев О.П., Кузьмін О.М., Кузьміна Н.Г., Овсянніков С.С., Сіротиніна О.В., Тростин О.С., Філіппова Н.О., Чудінов Г.В., Шнир'єв М.Є., Янцов М.М.), що складає 20 % від загальної кількості захищених в Російській Федерації дисертацій за період 1997-2010 рр.

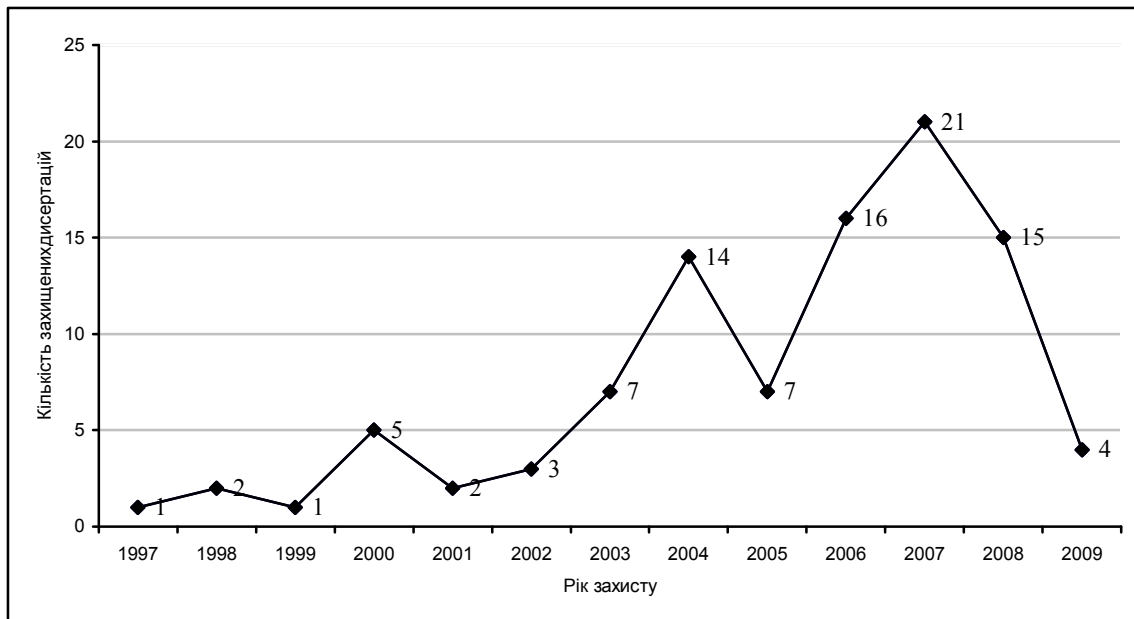

Рис. 3. Динаміка захисту дисертаційних робіт з питань людського капіталу (Російська Федерація)

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Завершуючи дослідження щодо розкриття людського капіталу на підставі суцільного дослідження ретроспективи колективної аналітичної думки дійшли таких висновків:

1. Динаміка захисту дисертаційних робіт з людського капіталу свідчить про збереження актуальності тематики та формування нових підходів до людського капіталу. Всі дослідження умовно можна згрупувати на три групи в залежності від тих проблем, що вирішуються: 1) роботи, присвячені дослідженню сутності людського капіталу як складової постіндустріальної економіки; 2) дослідження щодо інвестицій в формування людського капіталу, його використання і управління ним; 3) роботи, присвячені питанням управління людським капіталом, як трудовим ресурсом підприємства.

2. Вітчизняна економічна наука всього за десятиліття освоїла результати досліджень людського капіталу на Заході і змогла просунути у вирішенні теоретичних і прикладних проблем її розвитку. Запропоновані нові концепції і класифікації видів людського капіталу, підходи і методики його кількісної оцінки, форми і шляхи включення людського капіталу в реальний економічний оборот.

3. Останніми роками актуальності набувають питання щодо побудови рівня розвитку й використання людського капіталу персоналу підприємства, оцінки впливу його складових на результати господарської

діяльності підприємства. Саме тому потребують удосконалення питання щодо управління людським капіталом через оцінку та бухгалтерський облік його складових з урахуванням особливостей діяльності вітчизняних підприємств.

4. Не дивлячись на інтенсивні наукові дослідження проблем формування людського капіталу і механізму його реалізації на рівні індивіда і суспільства, ряд важливих аспектів даної комплексної проблематики, зокрема щодо доцільності відображення інформації про людський капітал в системі бухгалтерського обліку та звітності, вимагають подальшого наукового обґрунтування із залученням концепцій, розроблених в економічній теорії.

Список використаної літератури:

1. Інформаційна база Житомирської наукової бухгалтерської школи

ДАВИДЮК Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- бухгалтерський облік людського капіталу;
- управлінський облік;
- комп'ютеризація бухгалтерського обліку